

ПСИХОПАТОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА БРОНХООБСТРУКТИВНОГО СИНДРОМУ (огляд літератури)

Е.І. Бурбела

Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського, Україна

Резюме. У галузі вивчення патогенетичних ланок бронхообструктивного синдрому у дітей є певний брак клініко-психологічних досліджень. Переклад психосоматичних взаємин при бронхообструктивному синдромі у дітей на мову клінічних зв'язків дозволить об'єктивізувати причинні фактори хвороби та підвищити ефективність лікування.

Ключові слова: бронхообструктивний синдром, діти, психопатологія.

Вступ

Умови життя сучасних людей все більше відрізняються від тих, в яких переважно відбувалась еволюція людства. Тому індивіди з певними генотипами патологічно реагують на різкі зміни навколишнього середовища [1]. Останніми десятиліттями спостерігається значне зростання кількості психосоматичних розладів, які влучно називають «патологією сучасної цивілізації» [14,19,28], тому що вони зумовлені соціально-психологічними особливостями сучасного життя [25,26]. Незважаючи на численні публікації про роль психологічних особливостей організму у виникненні хвороби, психологічні реакції та психосоціальні витоки хронічних хвороб, сучасна педіатрія, здебільшого ґрунтується на «тілесному» підході до розуміння соматичної хвороби.

Хвороби органів дихання є соціально значущими захворюваннями, при яких психопатологічні порушення зустрічаються досить часто [10,15,16]. З них усе більшу увагу привертають бронхообструктивний синдром (БОС) та бронхіальна астма (БА), через значну і всезростаючу поширеність в популяції. Незважаючи на відсутність однотайності щодо того, чи є БА психосоматичною патологією, не можна не визнати значної ролі психоемоційних процесів у виникненні, перебігу та лікуванні даного захворювання [11,18]. З огляду на це обґрунтованим є аналіз психологічних особливостей хворих на БА та ролі психічної, «духовної» складової у розвитку та перебігу цієї хвороби.

Матеріал і методи дослідження

Проведено огляд вітчизняної та зарубіжної літератури останніх десяти років, присвяченої вивченню психологічних особливостей хворих дітей з домінуючим у клінічній картині бронхообструктивним синдромом.

Результати дослідження та їх обговорення

За визначенням прихильників науки психосоматики БА належить до психосоматичних захворювань і часто загострюється на тлі емоційного дискомфорту [2]. За даними авторів, у всіх хворих на БА наявні порушення нервово-психічного статусу різного ступеня [24].

Бронхообструктивний (астматичний) напад — це симптом, безпосередньою причиною якого є спазм бронхіол. Клінічні дані однозначно вказують на те, що такий локальний спазм може викликатися як впливом алергену, так і емоційними факторами [10]. За сучасними уявленнями, генез обструктивного бронхіту і початкових проявів БА передбачає поєднання неспецифічних стресових змін, зокрема негативно забарвленої психічної напруги, вегетативного дисбалансу, субклінічних ендокринних дисфункцій, з екзогенними «тригерами» — пил, алергени тощо [9]. Формування типової клінічної картини БА зумовлено

виразним «внеском» біологічних факторів (токсико-алергічного запального процесу) у поєднанні з тривожно опосередкованими вегетативними реакціями [5].

Психопатологічний аспект БА не обмежується тривожним реагуванням. Можливі епізоди гострого страху при розгорнутих астматичних нападах. Нерідко БА у дорослому віці набуває форми хронічного порушення з тривожним очікуванням нападів, клаустрофобією, акрофобією. По мірі їх повторення тривожні коливання поступово трансформуються в стійкий субдепресивний стан [23]. Подальше прогресування БА з посиленням бронхообструкції, очевидно, пов'язане зі змінами також і психопатологічних компонентів у загальній клінічній картині. Драматичне усвідомлення факту важкого соматичного захворювання і пов'язаних з ним обмежень видозмінюють зміст афективних порушень: тривога втрачає гостроту, але поряд з нею чи замість неї виявляються елементи туги, пригніченості з переживанням безперспективності лікування, прив'язування до лікування. Наростаюча соматична астенія приносить відчуття тяжкої фізичної недуги, що близька до віталізації афекту [17].

Психосоматичний характер бронхіальних спазмів чітко простежується експериментально у морських свинок, що реагували на алергени нападами БА, ці напади вдалося умовно-рефлекторно пов'язати з акустичним сигналом (як це робилося із собаками Павлова: на включення світла у них починав виділятися шлунковий сік). Вже через 5 підкріплень цього зв'язку напад астми наставав у них вже тільки у відповідь на акустичний сигнал. Вчені зацікавилися подібними прикладами і провели ряд дослідів з людьми. З'ясувалося, що і у людей алергічну реакцію можна викликати без алергену. Якщо людині під час дослідження говорили, що зараз введуть алерген, а вводили просту воду, то в ряді випадків розвивалася повноцінна алергічна реакція [6].

Особливості особистості хворих, що страждають на БА, оцінюють по-різному. У багатьох випадках неможливо отримати уявлення про стан психіки перед захворюванням через дуже ранній початок БА. Тривожно-депресивні порушення (ТДР) зустрічаються у 78% дорослих хворих і є поширеною функціональною патологією у клініці БА середньоважкого і важкого перебігу. При поєднаному перебігу БА з ерозивно-виразковими ураженнями гастродуоденальної зони ТДР частіші і виразніші. Особливістю тривожно-депресивних розладів при БА є їх тісний зв'язок з перебігом, тяжкістю, тривалістю захворювання і тривалістю загострень [23]. Хвороба є психотравмуючим фактором, який зумовлює розвиток тривожних розладів у хворих дітей та підлітків, а виявлені особливості копінгпоевдинки дітей із БА вказують на наявність проблем адаптації у зв'язку із значною виразністю особистісного реагування на хворобу, сенситивним типом ста-

влення до хвороби, підвищенням ризиком порушення комплаєнса. [20]. У хворих на БА встановлено зв'язок між показниками якості життя та соматогенно зумовленими сомато-психічними станами: тривоги, невротизації та депресії [12,13]. Ці дослідження достеменно свідчать на користь психологічної складової у механізмах БА.

Однією з патогенетичних ланок розвитку БА є зміна нейрогенної регуляції гладком'язового тону бронхів, обумовлена дисфункцією симпатичної та парасимпатичної вегетативної іннервації бронхіального дерева. У нормі в регуляції бронхіального тону беруть участь симпатичний і парасимпатичний відділи вегетативної нервової системи. Запальні зміни «викривлюють» нормальну чутливість рецепторних закінчень до дії звичайних фізіологічних стимулів, призводять до формування бронхіальної гіперреактивності [21,22]. Гіперреактивність бронхів складається з гіперреактивності, зумовленої порушенням рівноваги парасимпатичної і симпатичної вегетативної іннервації бронхів, на яку нашаровується гіперреактивність, викликана розвитком запалення стінок дихальних шляхів [3,9,29,30]. При з'ясуванні ролі вегетативної нервової системи в генезі atopічної БА в дитячому віці виявлені особливості взаємодії симпатичної та парасимпатичної ланок вегетативної нервової системи, що засвідчило переважно компенсаторну адаптивну реакцію організму дітей у відповідь на притаманне БА хронічне алергічне запалення [5,30]. Парасимпатикотонія при даному захворюванні може бути проявом зриву адаптаційно-приспосувальних можливостей дитячого організму або провідною патогенетичною ланкою при виникненні бронхоспазму. Характер перебігу та прогноз бронхообструктивного синдрому у дітей можуть бути пов'язані з особливостями їх вегетативного гомеостазу [7]. У дітей з atopічною формою БА наявний вегетативний дисбаланс із переважанням симпатичної спрямованості функціонування вегетативної нервової системи, що може бути також і спадковим [7].

Психовегетативний синдром, як неодмінний фізіологічний процес, набуває патологічного характеру при надмірній для дитини стресовій нарузі (якою є страх задухи при БОС) та хронічних емоційних станах, що неминуче зумовлюють вісцеро-вегетативні розлади. Але дослідженням психоемоційного стану дітей, хворих на гострий обструктивний бронхіт, і визначенню його ролі у перебігу

захворювання не приділяється достатньої уваги, ця проблема потребує вивчення та корекції. Астма, як і будь-яка хронічна хвороба, серйозно відбивається на соціальному житті хворих та їхніх батьків. Цей вплив реалізується у багатьох напрямках: робота, навчання в школі, фізична активність, спілкування, емоційне самопочуття [27,31]. Дослідження внутрішньої картини хвороби та особистісних особливостей підлітків з БА показали, що у них існує більш виражена потреба у безпеці та захисті, ніж у здорових однолітків. У хворих дітей, особливо підліткового віку, частіше виникають проблеми у взаєминах з однолітками і конфлікти в сім'ї. Зміст хвороби у пацієнтів був або конфліктний, або граничний. Незважаючи на те, що хворі діти хочуть бути здоровими, вони часто використовують своє захворювання для вирішення різних проблем [8]. При аналізі клініко-психологічних характеристик перебігу БА у дітей шкільного віку із хоча б одноразовою необхідністю госпіталізації до ВІТ найбільш достовірно асоціювали відсутність оптимального емоційного контакту між матір'ю та дитиною (≤ 16 балів), що рекомендовано застосувати в комплексі медико-психологічних факторів для оцінки ризику розвитку астматичного статусу у дітей із персистуючою БА [4].

Висновки

Вивчення БА та БОС з позицій інтегративного міждисциплінарного психосоматичного підходу є сьогодні дуже актуальним. В галузі психосоматичних досліджень БОС відчувається певний брак патопсихологічних досліджень, що являють собою певну теоретичну опозицію до тенденцій зведення психічних феноменів при астмі до психологічних і нейрофізіологічних аспектів. Переклад психосоматичних взаємин при астмі на мову клінічних зв'язків, безсумнівно, дасть такі важливі переваги, як об'єктивність аналізу і можливість підтвердити пояснення феноменів лабораторними даними.

Перспективи подальших досліджень. Порушення стану дитини при БОС мають характер структурної «поломки» на різних рівнях організації організму — матеріальної (органічної) та духовної (психічної). Розвиток психосоматичного напрямку педіатричної науки дозволить покращити лікування таких хворих з урахуванням психосоматичної компоненти даної патології.

ЛІТЕРАТУРА

- Атраментова Генетическое прогнозирование и социальные программы / Атраментова // *Meducus Amicus*. — 2007. — № 4—5. — С. 1—7.
- Байкова Е. С. Афективні розлади при бронхіальній астмі / Е. С. Байкова // *Депрессивные расстройства (фундаментальные, клинические, образовательные и экзистенциальные проблемы): сб. материалов междунар. науч.—практ. конф. (Томск, 22—24 апр., 2003 г.) / под науч. ред. проф. Н. А. Корнетова*. — Томск : Изд-во Том. ун-та, 2003. — 409 с.
- Безруков Л. А. Диагностическая ценность методов выявления неспецифической гиперреактивности бронхов у детей / Л. А. Безруков, Софья Б. Ахими // *Совр. педиатрия*. — 2005. — Т. 3, № 8. — С. 127—129.
- Богуцька Н. К. Клініко-психологічні фактори ризику госпіталізації до відділення інтенсивної терапії хворих на бронхіальну астму дітей шкільного віку / Н. К. Богуцька, О. Я. Чепура // *Астма та алергія*. — 2010. — № 1—2. — С. 83—84.
- Буряк В. М. Роль вегетативної нервової системи в генезі atopічної форми бронхіальної астми в дитячому віці / В. М. Буряк, Р. Ф. Махмутов, П. О. Бессараб // *Буковин. мед. вісн.* — 2011. — Т. 15, № 4 (60). — С. 169—172.
- Васютин А. М. Патологическая удавка или Бронхиальная астма (психосоматические механизмы развития болезни и способы избавления от нее / А. М. Васютин. — М., 2006. — 116 с.
- Вейн А. М. Вегетативные расстройства : клиника, лечение, диагностика / А. М. Вейн. — М., 2000. — 752 с.
- Внутренняя картина болезни и ее коррекция у подростков и старшеклассников с бронхиальной астмой / Н. В. Лагунова, Т. В. Семенчук, И. В. Зябкина [и др.] // *Астма та алергія*. — 2010. — № 1—2. — С. 96—97.
- Волосовець О. П. Гіперреактивність бронхів у дітей: етіологія, патогенез, клініка, діагностика, лікування (огляд літератури) / О. П. Волосовець, В. Є. Хоменко // *Здоровье ребенка*. — 2007. — Т. 5, № 8. — С. 132—135.
- Горшков О. В. Психоемоциональные и психосоциальные нарушения у детей, больных бронхиальной астмой / О. В. Горшков, А. А. Старикова // *Укр. вісн. психоневрол.* — 2002. — Т. 10, Вип. 1. — С. 172—173.
- Интеграция медицины и психологии в XXI веке / сост. : С. И. Блохина, Е. Т. Соколова, Л. Т. Баранская. — Екатеринбург, 2007. — 351 с.
- Константинович Т. В. Оцінка параметрів якості життя хворих на бронхіальну астму середнього ступеня тяжкості з урахуванням емоційно-

- психічного стану пацієнтів / Т. В. Константинович, Ю. М. Мостовой // Астма та алергія. — 2010. — № 1—2. — С. 92—93.
13. Порівняльний фармакоекономічний аналіз лікування бронхіальної астми середнього ступеня тяжкості з урахуванням супутнього сомато-психічного стану хворих / Т. В. Константинович, Ю. М. Мостовой, Г. В. Демчук, Л. В. Блажевська // Астма та алергія. — 2010. — № 1—2. — С. 93—93.
  14. Корсунская Л. Л. Депрессия у постинсультных больных / Л. Л. Корсунская, Г. М. Кушнир // Таврич. журн. психиатрии. — 2003. — Т. 7, № 2. — С. 21—22.
  15. Мороз С. М. Структура психосоматических расстройств при основных терапевтических инвалидизирующих заболеваниях / С. М. Мороз // Журн. психиатрии и мед. психол. — 2004. — № 4. — С. 58 (61).
  16. Недельська С. М. Сфера міжособових внутрішньо сімейних стосунків дітей, хворих на бронхіальну астму / С. М. Недельська // Перинатол. та педіатрія. — 2003. — № 4. — С. 59—62.
  17. Н. Р. Палеев Взаимосвязь психосоматики и соматопсихологии в современной медицине / Н. Р. Палеев, В. Н. Краснов // Клинич. медицина. — 2009. — № 12. — С. 4—6.
  18. Пережигина Н. В. О природе алекситимии у детей, страдающих бронхиальной астмой и атопическим дерматитом / Н. В. Пережигина, О. А. Тютяева // Вестн. Ярославского гос. ун-та. — 2008. — № 7. — С. 39—43.
  19. Проскурина Т. Ю. Клинико-нейрофизиологическая характеристика затяжных неврологических расстройств у подростков / Т. Ю. Проскурина, Е. А. Михайлова, Д. А. Мителев // Психічне здоров'я. — 2007. — № 3 (16). — С. 55.
  20. Психосоматичний стан дітей і підлітків, хворих на бронхіальну астму / Т. Л. Процюк, Н. М. Суркова, Л. Д. Коцур [та ін.] // Буковин. мед. вісн. — 2011. — Т. 15, № 4 (60). — С. 199—203.
  21. Сборник методик и тестов исследования вегетативного отдела нервной системы / В. П. Ганчо, Н. Ф. Герцев, Ю. И. Горанский [и др.] ; под ред. Ю. Л. Курако. — Одесса, 1999. — 192 с.
  22. Семиотика соматических и психоневрологических расстройств у детей с преморбидными состояниями / Д. Д. Панков, Н. С. Аксенова, Т. Б. Панкова, Н. Л. Петровичева // Рос. педиатр. журн. — 2008. — № 1. — С. 16.
  23. Тревожно-депрессивные расстройства у больных бронхиальной астмой с наличием эрозивно-язвенных поражений гастродуоденальной зоны / Е. А. Устюжанина, Г. М. Чернявская, Э. И. Белобородова [и др.] // Бюллетень. 2006 — Вып. 22, Прил. — С. 16—21.
  24. Федосеев Г. Б. Бронхиальная астма / Г. Б. Федосеев, В. И. Трофимов. — СПб. : Нордмедиздат, 2006. — 308 с.
  25. Хаустова О. О. Метаболічний синдром Х (психосоматичний аспект) / О. О. Хаустова. — К. : Медкнига, 2009. — 125 с.
  26. Чабан О. С. Психосоматична медицина (аспекти діагностики та лікування) : [посібн.] / О. С. Чабан, О. О. Хаустова. — К. : ДСГ Лтд., 2004. — 96 с.
  27. І. О. Чуєва Передумови загострення бронхіальної астми у підлітків // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. — 2011. — Вип. 14. — С. 832—843.
  28. Brown P. Effective treatment for mental illness are not being used, WHO says / P. Brown // BMJ. — 2001. — Vol. 323. — P. 769.
  29. Futrakul S. Risk factors of bronchial hyperresponsiveness in children with wheezing associated respiratory infection / S. Futrakul, J. Decrojanaworg, N. Prapphal // Pediatric pulmonology. — 2005. — Vol. 40, № 1. — P. 81—87.
  30. Grootendorst D. C. Mechanism of Bronchial Hyperreactivity in Asthma and Chronic Obstructive Pulmonary Disease / D. C. Grootendorst, K. F. Rabe // Proceedings of the American
  31. Mangione-Smith R. The quality of ambulatory care delivered to children in the United States / R. Mangione-Smith, A. H. DeCristofaro // N. Engl. J. Med. — 2007. — Vol. 357, № 15. — P. 1515—1523.

ПСИХОПАТОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПОНЕНТА БРОНХООБСТРУКТИВНОГО СИНДРОМА (обзор литературы)

Э.И. Бурбела

Тернопольский государственный медицинский университет имени И.Я. Горбачевского, Украина

Резюме. В области изучения патогенетических звеньев бронхообструктивного синдрома у детей есть определенная нехватка клинико-психологических исследований. Перевод психосоматических взаимоотношений при этой патологии на язык клинических связей позволит объективизировать причинно-следственные факторы болезни и повысить эффективность лечения.

Ключевые слова: бронхообструктивный синдром, дети, психопатология.

PSYCHOPATHOLOGICAL CONSTITUENT OF BRONCHO-OBSTRUCTIVE SYNDROME IN CHILDREN (A LITERATURE REVIEW)

Burbela E.I.

I. Ya. Horbachevsky Ternopil State Medical University

Summary. In field of pathogenetic links of children bronchial obstruction there is a certain lack of clinical psychological research. Translation psychosomatic relationships in this pathology on clinical language links will objectify the causal factors of the disease and improve the efficiency of treatment.

Key words: bronchial obstruction, children, psychopathology.

Сведения об авторах:

Бурбела Эмилия Игоревна — каф. педиатрии ГВНУ «Тернопольский государственный медицинский университет им. И.Я. Горбачевского МЗ Украины». Адрес: Тернополь, площадь Воли, 1, тел.: +380 352 524492.

Статья поступила в редакцию 20.03.2013 г.